

Dopis č. 2 (23)

Praha, 19. ledna 1978

Vážený a milý příteli,

pravděpodobně jsi můj poslední dopis neměl ještě v ruce, když došlo k dalšímu případu nezákonného postupu – a jak je možno říci – přímo policejní zvůle. Četl jsi o tom už mou zprávu i další texty, a jak mi sděluješ, slyšel jsi o tom také všelijak dramatizované ústní zprávy. Nezdá se mi, že by bylo třeba cokoliv dramatizovat. Úplně postačí to, k čemu došlo. Byl jsem odvezen z pracoviště ve 13 hodin, vyšetřovatel se dostavil a první otázky mi položil večer asi v půl osmé; z toho je zřejmé, že času bylo dost a že příslušníci StB nebyli v žádné časové tísní. Dvě otázky, které mi byly položeny (všechny ostatní se týkaly mé pasivní resistance nebo formálních záležitostí), byly už jiným signatářům několikrát položeny i mnoho dní předtím; nebyl jsem dokonce ani vyzván, abych si text předložených xeroxových kopií dvou údajných letáků přečetl, viděl jsem je asi z metrové vzdálenosti – a byl jsem dotázán, co o nich vím. Stačilo, že jsem řekl „Nic“. – a vyšetřovatel přešel k dalšímu. Mám všechny důvody k předpokladu, že buď byly tyto otázky pouze záminkou k dalším běžným šikanám, anebo že byly narychlo dodatečně simulovanou záminkou mého předvolání, resp. předvezení. Příslušníci StB, kteří pro mne přijeli (a možná další, kteří je poslali), si pravděpodobně mysleli, že celý průběh se bude podobat minulému, kdy mne po dva dny ve skutečnosti preventivně zadržovali v policejní budově, abych nemohl jít na shromáždění synodu. Žádný zaměstnavatel nemá rád, když najednou zůstane např. bez topiče; navíc pracovníci StB odmítají poskytovat finanční náhradu, ba dokonce i pouhé potvrzení pro zaměstnavatele. V loňském roce jsem topil v paláci Dunaj; zaměstnavatelský podnik se ocitl náhle po dva dny bez topiče jen proto, že mi mělo být zabráněno v účasti na pohřbu prof. Patočky a asi o dva měsíce později z důvodů již docela neprůhledných na celé čtyři dny (kdy jsem byl nesmyslně obviněn ze spoluúčasti na tzv. balónkové akci v podchodu na Václavském náměstí). Tato praxe se asi pracovníkům StB velice zalíbila: mohou vykazovat činnost (včetně přesčasů), kdy se jim to zlíbí, neboť důvody si prostě vymyslí. Proti jejich jednání není žádného odvolání; jsou si toho vědomi a chtějí tuto okolnost podtrhnout svým stále nenucenějším vztahem k našim zákonům a nařízením. Každé upozornění na svůj nezákonný postup jen ironicky komentovali nebo je bagatelizovali. Ačkoliv jsem jim výslovně sdělil, že s nimi příště nepůjdu, nebudou-li mít řádné písemné předvolání, opět přijeli bez něho. Vrcholem však bylo, když mi po sdělení, že jsem podle § 19 zákona o SNB předvolán na „ihned“, nedovolili zatelefonovat domů. Obvykle má být předvolání doručeno předem tak, aby si předvolaný mohl zařídit potřebné (a kdyby to nebylo možné, může si telefonicky domluvit jiný termín). Avšak i kdybych neprávem odmítl s nimi jít, měli možnost: 1) napsat mi na místě předvolánku nebo si pro ni dojet; 2) zadržet mne a předvést (což by mi museli řádně sdělit); 3) zatelefonovat si pro instrukce; apod. Oni však zvolili nejhlupejší formu: popadli mne a odvlékli po chodbě, po schodech z bytovny a po špinavém dvoře (držíce mne za ruce a táhnouce mne po zádech) do připraveného automobilu. To, že mne pak v Bartolomějské ulici okopávali, že mi hrubě nadávali, že mi jeden z nich pošlapával po nártu a že mne řadu hodin nechali ležet v mrazivém ovzduší místnosti, v níž otevřeli okno i dveře – to je jen malebný detail v záležitosti, která má mnohem hlubší a podstatnější kořeny a jejíž jádro je jinde.

Příslušníci StB mne kopali vcelku mírně; už jsem o tom psal ve zprávě, že mne bolelo víc jen jedno kopnutí, které zasáhlo nemocnou část páteře. Jaký má smysl agravovat, když přece podstata není v tom, jak moc mne kopali, ale že mne kopali? Otázka totiž zní: proč mne vlastně kopali? Proč mne kopali až v Bartolomějské ulici a dokonce až když byli čtyři? To nebylo proto, že byli rozzuřeni; to by kopali asi víc. Oni si neulevovali, ale chtěli mne ponížit. Nezaměřili se na mou páteř, ale na mou lidskou důstojnost. Neprovedli to však chladnokrevně, ale s gustem. V té chvíli mnou vůbec neotřáslo to, co se mnou konkrétně dělali, ale že dávali všemožně na srozuměnou, že si mohou dělat co chtějí. Bylo naprosto zřejmé, že se plně ovládají a že volně, svobodně svým jednáním i svými nadávkami vyjadřují svou nenávist, svou lidskou zlobu, ano svůj charakter. Náhle mi bylo docela jasno, že v řadách policie jsou lidé, kteří by si bez skrupulí, ano s chutí zopakovali padesátá léta, ba i léta čtyřicátá. Poznal jsem, že to nebyly plané vyhrůžky, když mi při několika předchozích výsleších říkali: Jen počkejte po Bělehradě, jen počkejte, jestli se situace přiostrší, to s vámi zameteme! Tito lidé se připravují na nové pogromy, tito lidé čekají na novou studenou válku, těmto lidem je každé snížení napětí a každý krok k větší mírové spolupráci proti mysli. Možná, že jich není mnoho; to nedovedu posoudit. V každém případě však existují a ani se moc neskrývají. Asi nemají za to, že by měli být nějak moc opatrní. To svědčí o tom, že jich je spíš víc anebo že mají nějaké důkladné zaštitění. To se ostatně zřetelně ukáže na tom, jak bude postupovat prokuratura, které jsem oznámil spáchání několika trestných činů ze strany StB. Tady vůbec nejde o mne osobně a o to, co se mnou dělali. Tohle se může přihodit každému – a mohou se mu přihodit i věci horší. Když mne ten den propouštěli, muselo jim být jasné, že o tom nehodlám pomlčet (ostatně už poprask na pracovišti byl značný). Jestliže takto jednali se mnou, očekávajíce, že se to dozví veřejnost doma i v zahraničí, jak asi jednají s lidmi, kteří zůstávají veřejnosti neznámí a jejichž osudy nikdo nesleduje? To je hrozba nejen pro mne a nejen pro signatáře Charty, ale pro všechny, pro celou společnost, dokonce i pro vysoké státní a politické funkcionáře, kdyby došlo k jejich pádu. V každém případě je jedna věc zřejmá: buď už některé skupiny Bezpečnosti jednají na vlastní pěst a vymkly se dohledu a řízení politického vedení, anebo je politické vedení spoluodpovědné za podobné incidenty a přehmaty. Nezbyvá nám než vyčkat; budoucnost tuto otázku jistě zodpoví.

Nečekal jsem, že se budu muset zabývat takovým nepříjemným tématem. Měl jsem připraveny docela jiné otázky. Upozornil jsi mne před časem, že se Ti dostal do ruky dopis našeho společného známého o problému odpuštění. Ale teď mi napadá, že před chvílí komentovaná historika by mohla tvořit jeden z vhodných rámců mé polemiky s oním dopisem. Není zajisté pochyb o tom, že schopnost odpouštět náleží nejenom k hlavním křesťanským ctnostem, ale že je to dokonce jedna z podmínek zdravého života jednotlivce i společnosti. Ale víme dobře, co to vlastně je takové „odpuštění“? Náš společný přítel, nebudu ho jmenovat, protože svůj dopis nakonec řádně nedeslal a také jej neposlal na vědomí Synodní radě ČCE, což původně zamýšlel, podává řešení v jiném kontextu. Reaguje především na otázku, „zda lze ještě odpustit synodní radě a profesorům Komenského fakulty po tom všem, co v souvislosti s Chartou a tzv. elaborátem jedenatřiceti již napáchali a vytrvale páchají dál“. Uvádí však zároveň jiný hlas, že „členové synodní rady jsou i s profesory fakulty v podstatě lidé utloukaní a zahnaní tam, kde nechtěli být, jsou na pokraji vyčerpání, jejich situace volá po troše slitování a shovívavosti, elementární lidský soucit přikazuje přestat s jejich kritikou, proti které nemají argumentů a která je nutně zahání do ještě větších křečí“. A náš přítel hned na začátku svého

dopisu uzavírá: „Uvažování o těchto dvou postojích nakonec vyústilo v radikální závěr: odpustit, a to bezpodmínečně. Odpustit máme ne sedmkrát, ale sedmasedmdesátkrát. Že je co odpustit, o tom není pochyb. Není-li hříchem distancovat se od těch, kteří žízní a lačněji po spravedlnosti, a svolávat na ně kárné řády, pak není hříchem nic.“ Také on si je vědom nutného vymezení pojmu – dovozuje, že to znamená oddělit hřích od hříšníka (ve shodě s etymologií: od-pustit *di-mittere, a-fienai*, tj. odeslat, odvázat, pustit od). Ve své základní lidské situaci jsme na tom podle našeho přítele (a podle jedné významné, ale po mém soudu veskrze problematické křesťanské tradice či spíše pouhé frazeologie) všichni stejně: „... před jediným Svátým a Svrchovaným neobstojí žádný z nás. Není, kdo by činil dobré, není ani jednoho. Rozdíl mezi námi je jen relativní“. „To, že jsme se připojili k Chartě, že se zasazujeme o dodržování lidských práv na rozdíl od těch, kteří se zříkají jak těchto práv, tak jejich obhájců, nás nečiní lepšími a nic to Bohu neprospívá.“

Náš přítel se nechal unést logikou fráze, byť pobožné fráze, a zanedbal skutečnost. Existuje dvoje pojetí mravnosti, resp. dvojí mravní postoj. Jeden se maximálně soustřeďuje na čistotu mravní motivace, druhému jde především o mravně ospravedlnitelné výsledky. Mohli bychom mluvit o mravním subjektivismu a mravním objektivismu. Obojí orientace má své jemné, subtilní a vysoce zajímavé formy, ale také hrubé, pokleslé a trapné podoby. Náš přítel podal svým dopisem příklad mravního subjektivismu svou absolutizací nebo aspoň generalizací příkazu odpouštět; zároveň předvedl ukázkou převahy moralizujícího přístupu (který představuje úpadek subjektivismu) nad situačně orientovaným a skutečnost citlivě zvažujícím přístupem vždy znovu se rozhodující mravní bytosti. Trvám na tom, že už židovská a pak křesťanská ústřední tradice je převážně objektivistická a situační; přehnané důrazy na motivaci a na tzv. čisté rozhodnutí nebyly sice ojedinělé, ale představovaly vždy nebezpečnou spiritualistickou deformaci. Protože však taková deformace má pozoruhodnou vnitřní logiku a sugestivní přesvědčivost, šíří se jako podhoubí i tam (a právě tam), kde nežádoucí podoba plodnic zůstává skryta. A tak vlákna tohoto divného podhoubí nalézáme i v myšlení našeho společného přítele, který jinak již mnohokrát dosvědčil svou schopnost se orientovat v reálných situacích.

Generální, mimosituační příkaz odpouštět „bezpodmínečně“ je nonsense z několika důvodů. Uvedu nejprve jeden literární doklad; budu citovat z úst Ivana Karamazova. „Hleď, Aljošo, vždy se snad opravdu stane, že až se sám dožiji toho okamžiku, nebo až vstanu z mrtvých, abych je uviděl, snad také já zvolám se všemi, dívaje se na matku, jak se objímá s mučitelem svého dítěte. Spravedlivý jsi, Hospodine, ale já tu chvíli toho volat nechci. Dokud je ještě čas, pospíchám se ohradit, a proto také se naprosto zříkám vyšší harmonie. Nestojí ani za slzičku třeba i toho jediného umučeného děčka... A konečně nechci, aby se matka objímala s mučitelem, který dal jejího syna rozsápati svými psy. Ona mu nesmí odpustiti. Chce-li, nechť odpustí za sebe, nechť odpustí mučiteli své nesmírné mateřské utrpení; ale utrpení svého rozsápaného děčka nemá práva odpustiti mučiteli, i kdyby dítě samo mu odpustilo. ... Je-li na celém světě nějaká bytost, která by mohla a měla právo odpouštět?“ Přes veškerý předstíraný racionalismus Ivanův je jeho „vzpoua“ příliš emocionální, příliš exaltovaná. Ale podstatu tady Dostojevskij vystihl dobře. V odpuštění záleží na kompetenci – a na účinku. Ježíš učil své mučedníky modlit se „odpusť nám viny naše, jakož i my odpouštíme viníkům našim“ – tedy ne viníkům vůbec, nýbrž pouze viníkům, kteří se provinili vůči nám. Bylo by absurdní chtít kompetentně odpouštět něco, čím jsme nebyli postiženi my, nýbrž někdo třetí. Ve vztahu k

vinám, jež se nás přímo nedotýkají, musíme být spravedliví a nikoliv odpouštějící. Smyslem odpuštění je distance, oddělení, rozvázání – ale ne rozdělení hříchu od hříšníka, nýbrž hříchu od hříšníků vůbec a zejména ode mne, který odpouštím. Nejde o výkon abstrakce, nýbrž o uzavření, ohraničení, ukončení viny a zla. Odpuštění má smysl jen pokud „objektivně“ postaví hráz narůstajícímu a prosazujícímu se zlu; stává se iluzí, když je chceme omezit na svůj vztah k lidem, tj. na svou osobní, ba soukromou záležitost. K odpuštění se můžeme právem rozhodnout pouze při vypjatém svědomí a na svou nejhlubší osobní odpovědnost (v odpovědnosti totiž opouštíme svou subjektivitu a odpovídáme na něco, co není založeno námi ani v nás); odpouštět nemůžeme a nesmíme napořád a rutinně, tj. aniž bychom odpovídali na aktuální naléhavou výzvu situace. Musíme si vždycky plně uvědomovat, kam svým odpuštěním směřujeme, čeho tím dosahujeme, jak se naše konkrétní odpuštění projevuje nejenom na těch, kterým odpouštíme, ale také a zejména na těch, kteří byli proviněním postiženi také a možná více než my.

Budu konkrétní. Jaký smysl má odpuštění „synodní radě a profesorům Komenského fakulty“ „po tom všem, co ... již napáchali a vytrvale páchají dál“? Jistě, není to docela beze smyslu. Důležitost takového odpuštění je hlavně psychologická; tím, že jim dokážeme odpustit, dosahujeme čehosi dobrého a užitečného především pro sebe: zbavujeme se vztahu nevůle, otrávenosti, zlosti, hořkosti, nenávisti, atd. Za předpokladu, že si je viník své viny vědom, můžeme mu projevem odpuštění ulehčit situaci, můžeme ho zbavit části tíhy, která na něm v důsledku provinění leží, eventuálně i jiných psychických důsledků, jimiž provinivší se člověk postihuje vždycky také sám sebe. Tato druhá stránka v daném případě ovšem nepřichází v úvahu, neboť ani členové synodní rady, ani fakultní profesori si své viny nepřipouštějí, ale docela naopak jsou samospravedlivě přesvědčeni, že právě oni nesou ten největší kříž za celou ostatní církev, že udělali, co bylo v jejich silách, a že kritika jejich zbabělého a nejednou hanebného počínání je hluboce nespravedlivá. Můj dlouholetý přítel, farář bez souhlasu, kterého ostatně také znáš, podlehl při posledním synodu emocím a tak říkajíc se usmířil s odstupujícími synodními seniory; oba si navzájem vyslovili svá odpuštění a poté přistoupili společně ke svaté Večeři Páně. První krok, jak se sluší, udělal můj přítel. Bylo mu to usnadněno tím, že synodní senior odcházel neslavně, že se proti němu obrátilo víc nesouhlasu a kritiky, než zasluhoval, že zpráva synodní rady nebyla schválena (poprvé v historii církve), ale pouze vzata na vědomí. Jistě ho tím osobně povzbudil a potěšil, i když pochybuji, zda takové gesto může přispět k jakémukoliv lepšímu osvětlení situace, nebo dokonce k tomu, aby sám synodní senior ve chvíli svého odchodu pochopil, že šel po falešné cestě. Ale zůstává tu především krajně závažná otázka: jak mohl tento odpouštějící farář v tu chvíli zapomenout na své četné kolegy, které synodní rada prodala stejně jako jeho samotného? Jak mohl zapomenout na studenty, kteří byli vyloučeni z fakulty za asistence a souhlasu synodní rady? Jak mohl zapomenout na studenta bohosloví Tydlitáta, který byl vyloučen ze studií proto, že v modlitbě přímluvně vzpomněl tehdy vězněného jiného bohoslovce a tak plnil příkaz evangelia? Jak mohl při vzájemném odpuštění nechat stranou řadu svých farářských kolegů, kteří byli také potrestáni synodní radou za svůj podpis na tzv. elaborátu jedenatřiceti?

Vrátím se nakonec k tomu, čím jsem začal. Dva příslušníci StB se proti mně provinili tím, že mne surově vlekli po zemi a že mne později s dalšími dvěma při vlečení kopali atd. atd. Když se to takhle řekne, vypadá to dost k zlosti. Zažil jsem však při té příhodě podivuhodnou,

paradoxní věc: ve chvíli, kdy jsem se oddal své pasívní rezistenci, opustil mne každý vztek – schoulil jsem se jakoby do sebe a ti chlapíci mi byli nesmírně vzdáleni, ještě víc než mé vlastní tělo. Nikdy jsem nepoznal nic podobného; můj zážitek mi trošku přiblížil něco z hlubokých východních tradic. Důsledkem je něco podobného, o čem byla řeč před chvílí. Nemám na ně osobně „pifku“, necítím potřebu se jim dostat na kobytku a vrátit jim to (případně i s úroky). Ale nemluvil bych nikdy o odpuštění. Tito lidé jsou nebezpeční, společensky nebezpeční; a ještě nebezpečnější jsou lidé, kteří je poslali a které neznám. Příštím obětem jejich zvůle nepomohu žádným odpuštěním. Dosáhl jsem distance od celé záležitosti, jsem schopen odhlédnout od své osoby, od svého poranění, a dokonce i od svého ponížení. Dívám se na to, co se stalo, zcela věcně; ale také si jasně uvědomuji, že to nebyl poslední ani nejhorší případ. S tím je zapotřebí opravdu něco udělat, ne k tomu zaujmout jen nějaký postoj, který bude vnitřně uspokojivý a „mravně čistý“. Ostatně vůbec nechci (a necítím se ani kompetentní) rozhodovat, v čem spočívá vina těch dvou (či čtyř) a co zavinili jiní, nebo dokonce co padá na vrub režimu či době apod. Víím jenom nad veškerou pochybnost, že to je cosi hluboce negativního a nelidského, že to ohrožuje ne pouze několik desítek lidí, ale celou společnost, že to je znamení, jímž by se mohla ohlašovat i blížící se katastrofa. Je čas odpouštění a čas soudu. Blázen, kdo by chtěl na jaře sklízet a v létě osévat pole. Dnes je doba soudu, ovšem soudu nejenom nad těmi „druhými“, nýbrž také nad námi. Každý z nás bude souzen ne pouze za zlo, které napáchal, ale také za zlo, kterému nezabránil a kterému se ani nepostavil. Odpouštět může jen člověk svobodný; odpuštění jako i svoboda sama je síla ducha (jak Spinoza říkal, „*fortitudo animi*“). Odpouštět lze i ze slabosti – ale takové odpouštění je selhání a zrada. Je to ústup a spolčování se zlem, podíl na něm. Jen proto je zlo ochotno za to odplácet drobnými mincemi.

Tvůj

Ladislav Hejdánek